

KUZDER RITA

A makedón népköltészet gyűjtői és kutatói

Disszertációm témája a Jan Assmann által megfogalmazott kulturális emlékezet¹ alapján az interetnikus szálak felkutatása a makedón népköltészetben. Természetesen, hogy ezt a témát megfelelő mélységgel vizsgálni és kutatni tudjam annak elengedhetetlen feltétele, hogy alaposan megismerjem a makedón népköltészeti gyűjteményeket, illetve magukat a makedón folkloristákat, a gyűjtőmunkát végző kutatókat. A makedón nép identitását, történelmét, szokásait, hagyományait, nyelvét stb. a mintegy öt évszázados török uralom alatt a szájhagyomány által öröklődő népköltészetten keresztül tudta megőrizni. A 19. század közepén vált már lehetővé, hogy a leigázott makedón nép szellemi és lelki ereje szárnyra kapjon. Mivel ebben az időszakban és még később is, egy a sajátos szellemi környezetben számos kiemelkedő, befolyásos ember - Dimitrija² és Konsztantin Miladinov³, Jordan Hadzsi Konsztantinov-Dzsinot⁴, Grigor Prlicsev⁵, Rajko Zsinzifov⁶, Partenija Zografszki⁷, Kuzman Sapkarev⁸, Marko K. Cepenkov⁹, Dimitar V. Makedonszki¹⁰, Teodoszija Szinaitszki¹¹, Gyorgyi Pulevszki¹², Panajot Ginoszki¹³, Krszte P. Miszirkov¹⁴ és sokan mások - túnt fel és járul hozzá gyűjtőmunkájával a nemzeti öntudatra ébredéshez.

¹ ASSMANN 2004.

² Димитар (Sztruga, 1810 - Carigrad, 1862. január 23.)

³ Константин (Sztruga, 1830 - Carigrad, 1862. január 18.)

⁴ Јордан Хаџи Константинов-Џинот (Velesz, 1821 vége vagy 1821 eleje – Velesz, 1882)

⁵ Григор Ставрев Прличев (Ohrid, 1830. január 18 – Ohrid 1893. február 6.)

⁶ Рајко Жинзифов (Kszenofon Dzindzif néven született - Ксенофон Синсиф; Velesz, 1839. február 15 – Moszkva, 1877. február 15 — ismert reformer, vlah ősökkel rendelkezik és két hazájú író- és költőként ismert. Sokoldalú – publicista, műfordító és folklórgyűjtő.

⁷ Партенија Зографски (Galicsnik, 1818 – Carigrad, 1876. február 7.) Ő volt az első makedón nyelvű tankönyv írója, nyelvész, folklorista, a 19. századi Macedónia egyik legfontosabb kulturális és egyházi személyisége, az első makedón metropolita.

⁸ Кузман Атанасов Шапкарев (1834. február 1, Ohrid – 1909. március 18, Szófia)

⁹ Марко Костов Цепенков (Prilep, 1829. november 7 – Szófia, 1920. december 29.) a makedón folklorirolalom legnagyobb gyűjtője, aki rendkívüli ismerettel rendelkezett a makedón folklorisztikáról, etnográfáról, nyelvészetről, nemzeti történelemlről.

¹⁰ Димитар Василев Македонски (Embore (épei Makedónia), 1847 – 1898 Carigrad) makedón reformer, tankönyvíró. Carigradban tanult, majd tanárként dolgozott Kliszurában, Vodenben, Sztrugában, Bitolában és Lomban.

¹¹ Теодосиј Синаитски (Dojran, kb. 1780 – Dojran, kb. 1844)

¹² Ѓорѓија Пулевски vagy Ѓорѓи Пулевски (Galicsnik 1817 – Szófia, 1893. február 13.) rövid alkotások írója, lexikográfus, történész és katonai vezető. Pulevszki a szerzője az első nyomtatott macedón nyelvtannak és a az egyik első macedón nyelvű szótárnak.

¹³ Панајот Ѓиноски (Galicsnik, 1842 – Vranje (Szerbia) 1886. augusztus 8). Festőművész, néprajzkutató, folklorista és lexikográfus volt.

¹⁴ Д-р Крсте Петков Мисирков (Posztol (épei Makedónia) 1874. november 18. – Szófia, 1926. július 26.). Makedón filológus, a makedón irodalmi nyelv és helyesírás megalkotója, szlavista, történész, néprajzkutató, nemzeti-politikai kérdések elemzője, publicista, makedón folklor kutatója és gyűjtője. Ő a szerzője az első kortárs makedón nyelvű magazinnak, alapítója és aktív résztvevője a makedón tudományos-irodalmi és

Az ortodox görög egyházzal való harc intenzívebbé tette az öntudatra ébredésüket. Makedón részről viszont tovább erősítette ezt a folyamatot az, hogy számos iskola nyitotta meg kapuit Macedóniában. A szultáni *Hatt-i Hümayun*¹⁵ 1856-ban jogot adott nekik, hogy Macedóniában¹⁶ iskolákat nyissanak, ahol anyanyelvükön tanulhatnak a diákok. Így 1857-ben további iskolák nyíltak még, ahol anyanyelven tanítottak, így Bitolában, Ohridban, Prilepben, Kukusban, Dojranban, Sztrumicában és más helyeken.

Hasonlóan fontos volt a makedón nyelvű tankönyvek megjelenése, melyek olyan kiemelkedő írók alkotásai voltak, mint P. Zografszki, K. Sapkarev, D. V. Makedonszki és Gy. Pulevszki. A korabeli média, a legjelentősebb folyóiratok mentesek voltak mindenféle makedón szépirodalomtól, vagy kulturális hírektől. Ilyen körülmények között a makedón nyelvű tankönyvek olyan a ritkaságszámba menő kiadványok, melyek égetően szükségesek voltak az anyanyelven megjelent publikációk körében, s melyek legalább valamelyest betöltötték azt az óriási hiányt, melyet ezen a területen lehetett tapasztalni. Ugyanakkor az anyanyelven oktató iskoláknak, az anyanyelvű tankönyveknek és a hazafias lelkületű tanároknak köszönhetően, szinte egyedülálló képviselői lettek a magas színvonalú oktatásnak és intelligenciának. Azokban az időkben a legintenzívebb gyűjtőmunkát a folklórirodalom területén a tanítók végezték. Dimitrija Miladinov volt az első makedón ember, aki népköltészeti alkotások gyűjtésével kezdett el foglalkozni. Ő maga is tanító volt, akinél a jövő több tanítója, tankönyv szerzője, írója és folklór alkotások gyűjtője is tanult, úm. P. Zografszki, R. Zsinzifov, Gy. Prlicsev, K. Sapkarev és K. Miladinov. Lenyűgöző volt a gyűjtőmunkát végzők kitartása az akkori körülmények között: idegen kormányzás alatt, nem nagy támogatottság mellett, nem elegendő szellemi alkalmazottal. Érdekes még megjegyezni, hogy a legismertebb és legjelentősebb gyűjtők életük egy részét korábban külföldön töltötték. A nemzeti romantika idején a makedón nép szokatlan, rendkívül megterhelő társadalmi, gazdasági és kulturális körülmények között élt és dolgozott, abban különbözve más népektől, hogy nem létezett saját nemzeti irodalmuk és irodalmi nyelvük. Ezekből a nagyon hátrányos körülményekből indulva értek el óriási fejlődést, amikor a folklórirodalomra építve kialakították az irodalmi nyelvüket és gazdag szépirodalmi alkotások születtek a tehetséges írók tollából.

Tény azonban, hogy a legelső összegyűjtött, lejegyzett és publikált makedón folklóralkotások külföldiek munkája volt, akik saját folklórirodalmukkal kapcsolatban már végeztek ilyen tevékenységet.

Vuk Sz. Karadzics¹⁷ 1815-ben tette közzé az első makedón népdalt, a délszláv népek nyelvei iránt való érdeklődésével kapcsolatban, ebben az esetben a bolgár nyelvről beszél, azaz a közölt népdalt ő bolgár nyelvűnek nevezte. Ezután nem sokkal 1822-ben további 27 makedón népdalt közölt a „*Függelék a Szentpétervári összes nyelv és dialektus összehasonlító mondataihoz, különös hangsúlyt fektetve a bolgár nyelvre*”¹⁸ című írásában, ami Bécsben jelent meg.

nemzeti-politikai szövetségnek Belgrádban, Szentpéterváron, Odesszában és Szófiában. A 20. század egyik jelentős vezető személyisége Macedóniában.

¹⁵ I. Abdul-Medzsid szultán (1839–1861) 1856-ban kiadott szultáni rendelete az Oszmán Birodalom keresztény polgárainak ígért teljes egyenlőséget, azonban az eddig lényegesen nagyobb szabadságot biztosító önkormányzatuktól (Milletek) fosztotta meg őket.

¹⁶ Ekkor még nem létezik Macedónia önálló államként, csak azért nevezem így, hogy jobban beazonosíthassam az olvasó számára, hogy földrajzilag mely területről beszélek.

¹⁷ Вук Стефановић Караџић (Tršić, 1787. november 7. – Bécs, 1864. február 7.), szerb filológus és nyelvész, a mai szerb nyelv sztenderdjének megalkotója.

¹⁸ КАРАЏИЋ 1822.

Egy orosz szlavista, Viktor Ivanovics Grigorovics¹⁹ amikor Törökország európai részén utazott keresztül jegyezte fel Szolunban²⁰, hogy egy körülbelül tizenhárom éves fiúcska, akit Kuzmannak hívtak és Galicsnikban²¹ született, számos népdalt (kb. hatvanat) ismert, melyekből az ismert horvát költő Sztanko Vraz²² 24-et megjelentetett a zágrábi „Kolo” magazinban²³ 1847-ben, mivel amikor 1846-ban V. I. Grigorovics átutazva Zágrábon odaadta neki az egyik feljegyzését.

Az első makedón népdalok gyűjteménye is egy külföldi munkája volt. 1860-ban Belgrádban egy boszniai horvát, Sztefán I. Verkovic²⁴ jelentette meg a saját gyűjteményét „Makedón bolgár népdalok”²⁵ címmel, mely 335 makedón népdalt tartalmaz Szerez és környékéről.

Az idegen szerzők eme gyűjtő- és publikációs munkája arra ösztönözte a makedónokat, hogy ők is elkezdjék gyűjteni a saját folklóriródmalmi alkotásaikat szerte az országban. Némely külföldi gyűjtő nemcsak példamutatásával, de személyes inspirációval is erre buzdított. Például amikor 1845-ben Ohridban találkozott V. I. Grigorovics D. Miladinovval és arra buzdította, hogy kezdjen hozzá az eddig szájhagyomány útján terjedő makedón népdalok szisztematikus gyűjtéséhez. Miladinov elfogadva a tanácsát, s a makedónok között elsőként a makedón folklóriródmalom szisztematikus gyűjtésébe fogott. Mivel több helyen is dolgozott tanárként - Ohrid, Kukus, Prilep, Bitola, Sztruga, Magarevo -, így alkalma volt azokon a helyeken is gyűjteni.

Számos tanítványát „megfertőzött” a népdalok, népszokások gyűjtésének szükségességével és szeretetével. Még saját, húsz évvel fiatalabb öccsét, Konsztantin Miladinovot is. A fivérek elég korán felismerték, hogy milyen óriási kincset őriz a nép ajka. „Népdalok gyűjteménye”²⁶ című munkájuk több valódi követőre, jövőbeli makedón folklórműfajok gyűjtőire óriási hatást gyakorolva, hasonló tevékenységre ösztönözte őket. A legismertebbek, akik követték ezt a munkát Kuzman A. Sapkarev és Marko K. Cepenkov voltak. De számos nevet lehet még felsorolni, akik hasonlóan nagyon sok hasznos és érdekes gyűjtést végeztek és publikáltak a folklóriródmalmat megismertetve. Többek között Kuzman Sapkarev: „A bolgár folklór gyűjteménye”²⁷, Vaszil Aposztolov Ikononov²⁸: „Debari és kicsevói régi népi dalok és szokások gyűjteménye”²⁹ és „Debari, kicsevói és ohridi régi népi folklór gyűjteménye”³⁰, Naum Tahov³¹: „Makedón bolgár népdalok gyűjteménye”³² és A. P. Sztoilov: „Bolgár népi folklór gyűjteménye,

¹⁹ (1815-1876) történész, orosz nyelvész, szlavista.

²⁰ Tesszaloniki

²¹ Kis hegyi falu Macedónia közép-nyugati részén.

²² Családi nevén Jakob Frass (Zcaronerovnice (Stíria), 1810. június 30. – Zágráb, 1851. május 24.) horvát költő.

²³ 1847/IV. 37-56.; 1847/V. 24-54.

²⁴ Стефан Верковиќ (1821. március 5. a boszniai Ugjarában született és 1893. december 30-án Szófiában halt meg). Folklorista, etnográfus, numizmatikus és régész volt.

²⁵ ВЕРКОВИЌ 1860.

²⁶ МИЛАДИНОВ-МИЛАДИНОВ 1861.

²⁷ ШАПКАРЕВ 1891-1894, I.-VIII.

²⁸ Васил Апостолов Икономов (Lazaropole, 1848. május 6. – Lazaropole, 1934. június 4.) tanár, nyomdász, publicista, folklorista.

²⁹ ИКОНОМОВ 1893.

³⁰ ИКОНОМОВ 1895.

³¹ Наум Тахов (1867 - 1930), költő, folklorista

³² ТАХОВ 1895.

I. *Bitoi dalok*³³ Némely gyűjteményt különböző városok, úm. Carigrád³⁴, Szolun³⁵, Braila³⁶, Petrográd³⁷, Szófia stb. időszakos kiadványaiban jelentették meg a gyűjtők.

1889 őszén Szófiában bolgár Oktatási Minisztérium szerkesztésében és nyomtatásában elkezdték kiadni a kiváló tudós, I. A. Sismanov³⁸ hatalmas gyűjteményét: „*Népi folklór, tudomány és irodalom gyűjteménye*”³⁹ címmel, melyben több makedón folklórgyűjtő is elkezdett részt venni. Különösen termékeny közreműködő volt ebben az időszakos publikációs munkában Marko K. Cepenkov, aki majdnem minden új kötetben rendszeresen megjelentetett népköltészeti anyagokat, hogy megmutassa az olvasóközönségnek a makedón folklór és - nyelv gazdagságát.

Az így megkezdett munka is biztatóan folytatódott. Különösen figyelemre méltó kiadvány volt az ohridi Kuzman Sapkarev nyolc kötetes, a makedón népköltészetet bemutató „*Bolgár népi folklór gyűjteménye*”⁴⁰. Ez az óriási munka összesen 1318 dalt, 292 mesét, számos szokás és rítus leírását, és a gyermekfolklór gyönyörű darabjait tartalmazza. Amikor megjelent ez a hatalmas munka nagyszerű fogadtatásban részesült külföldön is, különösen Oroszországban.

A továbbiakban szeretném részletesebben bemutatni a legjelentősebb gyűjtőket és tevékenységüket. Természetesen elsőként a már többször is említett Miladinov fivéreket.

Dimitrija Miladinov

Dimitrija 1810-ben született Nyugat-Macedóniában (akkoriban a Török fennhatóság alatt lévő makedón államban), Sztrugában. Édesanyja Szultána, édesapja a fazekas Riszte Miladinov. A tanulmányait Szveti Naum kolostor iskolájában kezdte. Majd 1829-ben Ohridban folytatta

³³ СТОИЛОВ 1894.

³⁴ Isztanbul

³⁵ Tesszalóniki

³⁶ Brăila (város Románia délkeleti részén)

³⁷ Szentpétervár

³⁸ Bolgárul: Иван А. Шишманов (Szvisovban született 1862. június 22-én és 1928. június 22-én Oslóban halt meg). Híres középkori bolgár királyi családból származik, több híres felmenőit ismerjük. Ivan D. Sismanov volt az első olyan képzett bölcész, aki az irodalmat a kultúra és a társadalom szemszögéből tanulmányozta. Széleskörű kutatásokat végzett a bolgár folklórirodalom területén, de összehasonlító irodalomtudománnyal (a 18. századi irodalmat érintve) is foglalkozott.

³⁹ ШИШМАНОВ 1889.

⁴⁰ ШАПКАРЕВ 1891-1894, I.-VIII.

tanulmányait, s itt szerezte meg tanári képezését. Apja halálakor született meg öccse, Konsztantin. A Miladinov családban nyolc gyermek született: Dimitrija (volt a legidősebb), Tane, Naum, Mate, Aposztol, Konsztantin, Ana és Krszta. 1832-ben Durrösbe (Albániába) ment a családi kereskedésbe dolgozni. Néhány családi barát segítségével került Ioanniába (1833-1836-ig) az abban az időben kiemelkedő görög oktatási központba, ahol görög kultúrát, irodalmat és nyelvet tanult, hogy megszerezze a magasabb fokozatú tanári képezést. Miután visszatért Ohridba, ott tanárként helyezkedett el. 1836-ban kissé megreformálta az oktatási módszereket, új tárgyakat kezdett el tanítani, úgymint a filozófiát, aritmetikát, földrajzot, ógörög és görög irodalmat, latin és francia nyelvet. Hamarosan népszerű és tisztelt tanár lett mind a tanulók mind pedig a kollégái körében. Két év múlva Sztrugába ment tanítani, majd 1840 és '42 között Kukusban⁴¹ dolgozott. Aktív szociális életet is élt a városban, keményen fellépett a fanariótákkal⁴² szemben. Egy kis utazást tett a környező országokba, Szerbiába, Bosznia Hercegovinába (Belgrádba, Novi Szadba, Karlovciba, Szarajevóba és Moszárba), ahol megfigyelhette hogyan élnek ott az emberek, s hogy mekkora jelentősége van az oktatásban a folklórirodalmi alkotások ismeretének. Az ő kezdeményezésére, s a városatyák jóváhagyásával 1858-ban betiltották a görög nyelv használatát a templomokban, s azt felváltották a szlávval. 1859-ben kapta a hírt, hogy Ohrid hivatalosan követelte a török kormánytól, hogy állítsák vissza a szláv patriarchátust a városban. Erre a hírre Ohridba költözött, hogy segítse ezt a folyamatot. Ott több bibliai szöveget is lefordított makedón nyelvre. 1856-ban megpróbálta bevezetni és tanítani a makedón nyelvet Prilepben, a görög iskolában, de mély felháborodást váltott ki a helyi görögökből. Egy a „*Carigradszki Vesznik*”⁴³ újsághoz írt levélben 1860. február 28-án ezt írta: „[...] *Ohrid egész környékén nincs egy görög család sem, kivéve három-négy vlah falut, a lakosság többi része tiszta bolgár*”⁴⁴ [...]”(МИЛАДИНОВ, Д 1860.). Ez a tette mély felháborodást váltott ki az ohridi vezetőkől, s a görög püspökből, *Miletoszból*, aki megvádolta Miladinovot, hogy orosz ügynök. Azzal ítélték el, hogy a pánszláv eszmék terjesztője, s bebörtönözték Carigradban, később öccsét Konsztantint is bebörtönözték ugyanoda. 1862 januárjában mindketten ott vesztették életüket, Konsztantin január 6-án, Dimitrija öt nappal később, január 11-én.

Naum Miladinov

Naum Miladinov⁴⁵ (1817 Sztruga -1895 Szófia) a zene területén volt kiemelkedő, s hagyott az utókorra jelentős munkákat. Követte Dimitriját Durrösbe, s mivel nagyon szerette a zenét, ott kezdett el hegedülni tanulni. Ezt követően ment Ioanniába Dimitrijával, ahol elvégezte ő is a középiskolát, s tanársegédként kezdett dolgozni. Tanárai felfigyeltek zenei tehetségére és az ő ajánlásukkal ment Carigradba, ahol 1841-44-ig zenét és grammatikát tanult a Halki egyetemen. 1843-ban megírta az első zenei tankönyvet, s egy másikat a görög nyelvtanról. Hazatérése után

⁴¹ Kilkisz (ma Görögországban található).

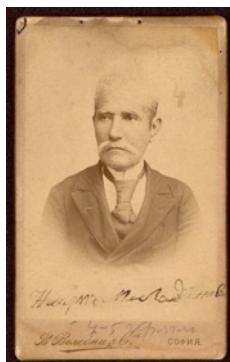
⁴² Így hívják általában Konstantinápoly Fanar (törökül Fener) nevű városrészének görög lakóit. A török hódoltság után itt volt a görögök fő fészke s 1601 után a pátriárkai rezidencia is. Szorosabb értelemben Fanarnak hívják a születési és hivatali arisztokráciát, amely nemes görög családokból eredt. A Fanarok köréből kerültek ki a XVII. sz. második fele óta a porta dragománjai vagy tolmácsai, s onnan választották a görög forradalom kitörtéig (1821) Moldva és Oláhország hospodárjait is. Jóllehet a Fanarok sokat tettek nemzetük művelésére (pl. iskolák alapításával), de még saját nemzetiségüknél sem voltak kedveltek.

⁴³ Цариградски Весник

⁴⁴ Későbbi kutatások szerint makedón a helyes. МИЛАДИНОВ 1860, II. 28.

⁴⁵ Наум Миладинов

csatlakozott fivére nyelvújítási tevékenységéhez. Népdalokat gyűjtött, s a dalokat kottával le is jegyezte, így ő lett az első makedón melográf. Nem tisztázott még, hogy a *Zbornik*ba miért nem kerültek bele az ő zenei feljegyzései. Tanári állása mellett, zenetanárként is dolgozott. E munkája során generációk nőttek fel keze alatt, s több híres tanítványa közül a legismertebb *Georgi Ikonov*⁴⁶ és *Kalisztrat Szandzsakoski*⁴⁷. Tevékenysége során a zenetudomány gazdag tárháza az egyházi énekekkel gazdagodott. Kijelenthetjük, hogy munkájával Naum alapozta meg a makedón zenetudományt. A Berlini kongresszus⁴⁸ után egészen 1895-ben bekövetkező haláláig nyugdíjasként Bulgáriában élt a családjával.

Konsztantin Miladinov

Konsztantin Miladinov⁴⁹ (1830 Sztruga – 1862 Carigrad) volt a legkisebb fiú a fazekas Riszte Miladinov családjában. Több helyen végezte iskoláit, Sztrugában, Ioanniában, majd 1849-52-ig Athénban tanult az egyetemen, ahol görög filológiából diplomázott. Kezdetekben ő is tanárként dolgozott, mint bátyjai Dimitrija és Naum. 1857-ben Moszkvába ment szláv filológiát tanulni, itt tagja lett a „Szláv kör”-nek és bekapcsolódott az újságaik, a „*Testvéri munka*”⁵⁰ és a „*Dunai hattyú*”⁵¹ című lapok munkájába. Oroszországi tartózkodása idején mély honvágy gyötörte. A fivére állhatatos gyűjtési munkája után elhatározta, hogy kiadatja ezt az értékes anyagot könyv formájában. A népdalok hatására maga is versírásba fogott. Bár rövid

⁴⁶ Георги Икономов (Sztruga, 1836. – Szófia, 1914.)

⁴⁷ Калистрат Санцакоски (kb. 1830. Sztruga – 1914. Athosz) szerzetesi neve: Kalisztrat Zografzski

⁴⁸ 1878-ban

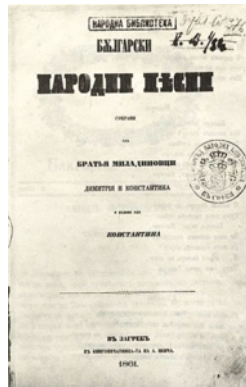
⁴⁹ Константин Миладинов

⁵⁰ Братски труд

⁵¹ Дунавски лебед

élete alatt mindössze tizenöt költeményt írt, mégis neki tulajdonítják az új makedón nyelvű szépirodalom alapjait. A kemény orosz tél és a szegényes életkörülmények miatt megrendült az egészsége, s a betegsége mellett még csalódott is volt a könyvkiadás körüli nehézségek miatt. 1860-ban abbahagyta a tanulmányait, s hazafelé vette az útját. Az úton, Bécsben találkozott a horvát *Joszip Juraj Strossmajer*⁵² püspökkel, aki segítségével 1861-ben Zágábban megjelent a *Népdalok gyűjteménye* (Зборник на народни песни). A könyv megjelenése után hazaindult, s Belgrádban érte a hír, hogy bátyját már mintegy fél éve letartóztatták a török hatóságok. Abban a reményben, hogy sikerül őt kiszabadítania, egyenesen Carigradba utazott, de nem sokkal megérkezése után őt is elfogták, és börtönbe vetették hasonló vádakkal, mint korábban a bátyját, hogy orosz kémek. Tisztázatlan körülmények között ott a börtönben vesztették életüket.

Népdalok gyűjteménye (Зборник на народни песни) (1861. január 24.)

Konsztantin írt előszót a gyűjteményhez, melyben az olvasható, hogy ez az első kísérlet a folklórirodalommal kapcsolatos tudományos munka területén. Kihangsúlyozta, hogy a folklórirodalom a legtisztább és legmegbízhatóbb bizonyítéka a nemzeti egységnek. Ugyanakkor ez volt a makedón népdalok első publikált áttekintése, melynek a szerzője is makedón nemzetiségű volt, és első kísérlet a népdalok klasszifikációjára.

A népdalokat 1854 és 1860 között túlnyomórészt *Dimitrija Miladinov* gyűjtötte és jegyezte le több makedón településen, ahogy már korábban említettem, ahol tanárként tevékenykedett, úm. Ohridban, Sztrugában, Prilepben, Kukusban és Bitolában⁵³. Ugyanakkor a Szófia környékéről származó népdalokat, melyek szintén bekerültek a gyűjteménybe, *Szava Filaretov*⁵⁴

⁵² Németül: Joseph Georg Strossmayer (Eszék, 1815. február 4. – Diakovár, 1905. május 8.). Német származású, horvát római katolikus püspök, a horvát nacionalista Nemzeti Párt vezetője, 1850-től Bosznia és Szerémség püspöke. Nagy összegeket fordított szegény ifjak felsőbb kiképzésére; csaknem az összes horvát gimnáziumokat segítette, sőt a zágrábi egyetemet is. Diakováron gimnáziumot alapított, majd elemi és felsőbb leányiskolát, szemináriumot a bosnyák papnövendékek számára, majd tanítóképző intézetet, mely utóbbi egymaga 200 000 frankjába került. Mindezen intézeteket saját költségén tartotta fenn. Mindent elkövetett a délszláv irodalmak emelésére, gyámolítja a szerb hivatalos nyelv megalkotóit: Vuk Stefanović Karadžićot és Đuro Daničićot, továbbá a két Miladinov (Dimitar és Konsztantin) testvért, akik a püspök házában dolgoztak a Bolgár népdalok kiadásán. A diakovári szemináriumban az ó-szláv nyelvek tanítására katedrát állított fel.

⁵³ Ezek a városok mind a D-Ny Macedóniában találhatóak.

⁵⁴ Сава Вълчев Филаретов (Zseravna, Oszmán Birodalom, 1825. október 20. – Kairó, Oszmán Birodalom, 1863. november 13.)

gyűjtötte és küldte el Dimitrijának, Panagyuriste⁵⁵ környékén, *Marin Drinov*⁵⁶, *Neso Boncsev*⁵⁷ és *Vaszil Csolakov*⁵⁸ végzett gyűjtést.

A gyűjtemény 660 népdalt (közel 600 makedón és 77 bolgár népdalt), 14 gyermekjátékot, néhány népszokás leírását különböző helyekről, 8 néphit, 16 hagyományt, számos személynevet, 50 közmondást és 104 találós kérdést tartalmaz. A mű eredeti címe *Bolgár népdalok* volt. De az az idő volt épp a nemzeti öntudatra ébredés ideje, s a nyelvészet nem beszélt még önálló makedón nyelvről, csak bolgár nyelvről, s annak nyugati dialektusaként említették a mai Macedónia területén beszélt szláv nyelvet. Mivel viszont a gyűjtemény túlnyomórészt makedón nyelvű és makedón városokban lejegyzett népdalokból áll, így magam is helyesnek tartom, hogy nem bolgár népdalokról beszélünk ennek a kötetnek az említésekor. Már rögtön megjelenése után, 1862-ben több dalt is lefordítottak belőle cseh, orosz, német és angol nyelvre.

Partenija Zografszki⁵⁹

Az első makedón nyelvű tankönyvíró (Galicsnik, 1818. – Isztambul, 1876. február 7.) s kétségtelenül a 19. század egyik legműveltebb személyisége volt. Kitarotán próbálta elnyerni a jogot a makedón irodalmi nyelvnek, ezzel párhuzamosan sok éven át valódi mentora volt számos híres értelmiséginek, akiket segített anyagilag is, hogy tovább tanuljanak. Viszont kevésbé ismert az a tény, hogy Zografszki egyike volt az első makedón folkloristáknak és a makedón folklór gyűjtőinek. Apja földművelő, de széles ismeretsége volt előkelő személyek körében Debarban, Bitolában, Szolunban, Szkopjében, Carigradban, és még más helyeken az akkori Török Birodalomban. Tanulmányait a Szveti Jovan Bigorszki kolostor iskolájában kezdte meg. Arkimandrita⁶⁰ Anatolija Zografszki⁶¹ 1832-ben épp Oroszországból visszatérve találkozott a kolostorban a 14 éves Pavellel. Megbeszélte a kolostorban tanító barátjával, hogy küldje el a fiút Szolunba vagy Carigradba a tanulmányait folytatni. Pavle miután befejezte a kolostori iskolát 1835-ben Ohridba ment tanulni Dimitrija Miladinovhoz. Itt csak egy évet

⁵⁵ Szófiától 90 km-re keletre fekszik.

⁵⁶ Марин Стојанов Дринов (Panagyuriste, 1838 – Harkov, Ukrajna, 1906. március 13.)

⁵⁷ Нешо Бончев (Panagyuriste, 1839. január 2. – Moszkva, 1878. február 17.)

⁵⁸ Васил Чолаков (Panagyuriste, 1828. – Panagyuriste, 1885. október 26.)

⁵⁹ Павел Василков Тризловски - Pavel Vaszilkov Trizlovszki volt a születési neve.

⁶⁰ A püspök után következő rang, rendfőnök, főapát a görögkeleti ortodox vallásban.

⁶¹ Анатолија Зографски (Lazaropole, ? - Zografszki kolostor, 1848. június 22.)

maradt, aztán Prizenben tanult fél évet, majd Szolunba utazott, onnan pedig egy év múlva Carigradba. Anatolij Zografszki meghívására 1839-ben Athénba ment (A. Z. itt volt gyóntató az orosz diplomata templomban) és beiratkozott az athéni *Hittudományi Szemináriumba*⁶². Itt fejezte be középiskolai tanulmányait, és mentora javaslatára Athoszra utazott a Zografszki kolostorba, ahol felvette a Partenija nevet és maga is szerzetes lett. Később Anatolij Zografszki befolyása által az orosz cári udvar lelkésze lett, s Kijevben folytatta tanulmányait egészen 1846-ig, majd ezt követően Moszkvában tanult tovább *Hittudományi Akadémián*, melyet 1850-ben fejezett be és ő is megkapta az arkimandrita kinevezést, s ekkor lett az orosz cári udvarban tanár Szentpéterváron.

Kiválóan ismerte a görög, a latin, a héber és a káldeusi⁶³ nyelvet, de ógörögül és franciául is szeretett volna megtanulni, ezért Párizsba utazott 6 hónapra, onnan pedig Szentpétervárra. Egészségi problémái miatt szülőföldjére utazott, s ekkor 1851-ben Ohridban újra találkozott egykori tanárával és közeli barátjával, Dimitrija Miladinovval, akit meghívott, hogy tartson vele Galicsnikba. Miután elkezdte a szertartásokat tartani, számos intrika érte, de őt ez nem akadályozta meg abban, hogy folytassa a munkáját. Kivételesen nagy hatalmat szerzett az elismert egyházfi, s idővel ő lett az ország egyik legfontosabb egyházi személyisége.

Hatalmas műveltsége szokatlan széleskörű megértéssel párosult a közoktatás kérdésénél, s elkezdte megszervezni a vallási oldalról megközelítve. Fontosnak tartotta, hogy már a gyermekek is részesüljenek oktatásban, így nagy szerepet vállalt a makedón nyelvű tankönyvek írásában, szerkesztésében és kiadásában. A könyvek Carigradban voltak nyomtatva, itt olcsóbb volt a kiadásuk.

Mindenképpen meg kell említeni a folklór területén végzett nagy jelentőségű munkáját is. Arról kevesen tudnak, hogy maga is gyűjtötte a folklóriródmalmi alkotásokat, s publikálta is azokat a Carigradban megjelenő *Bolgár füzetek*⁶⁴ című magazinban. Úgy vélte bolgár népdalokat publikál makedón nyelvjárásban. Ez a gyűjtemény egyike a legrégebbi folklóriródmalmi publikációknak, megelőzve még a Miladinov fivérek könyvét is. De mindenekelőtt a legjelentősebb írása a makedón nyelvvel kapcsolatban, mely szintén a *Bolgár füzetek*ben jelent meg *Gondolatok a bolgár nyelvről*⁶⁵ címmel.

Kuzman Anasztaszov Sapkarev⁶⁶

⁶² Духовна Семинарија

⁶³ Arámi nyelv

⁶⁴ Български книжици

⁶⁵ ЗОГРАФСКИ 1858. (január 1-től jelent meg több részletben.)

⁶⁶ Кузман Анастасов Шапкарев

A makedón folklórirodalom gyűjtői, publikálói és népszerűsítői első generációjának jelentős képviselője 1843. február 1-én született Ohridban, (1909. március 18-án Szófiában halt meg). Maga is egyike a tankönyvíróknak *Partenija Zografszki*, *Gyorgyi Pulevszki* és *Dimitrija V. Makedonszki* mellett. Ő is, ahogy a már említett kortársai és kollégái is, a mintegy harmincéves tanári munkája alatt párhuzamosan végezte a folklórirodalom és a néprajz területén a gyűjtőmunkát. Családja nagyon szegény volt, és majdnem írástudatlanok a szülei. Apja, Atanasz, Taszeként volt ismert az ohridiak között, többféle munkához is jól értett és végzett, hogy a családját eltartsa, volt cipész, pék, kőműves, bortermele és földműves. Édesanyja, Marija Sztrezova szerette volna, ha fia kiskorától tanulna. Így 1840-ben egy évre beiratkozott az ohridi görög általános iskolába, de innen egy másik iskolában saját nagybátyjánál, *Janaki Sztrezovnál*⁶⁷ folytatja a tanulmányait 1848-ig. Kuzman és nagybátyja összegyűjtöttek némi pénzt, és elhatározták, hogy azon Athénban fog tanulni Konsztantin Miladinovval együtt. Onnan visszatérve pedig felkérték, hogy menjen Ohridba tanítani folytatva ott nagybátyja pedagógusi munkáját. 1853-ban Bitolába ment tanítani, s ott ismerkedett meg személyesen a szintén ott tanító Dimitrija Miladinovval (a nagybátyja korábban a tanítványa volt Miladinovnak). Nem sokkal később viszont Sapkarev és Sztrezov visszatértek Ohridba egy magániskolába tanítani. 1855-ből ismert az a tény, hogy a szintén Ohridban tanító Dimitar Hrisztov Uzunovtól⁶⁸ elkezdett szerbül tanulni, s ekkor tanulta meg írni és olvasni a cirill írást, hiszen egészen addig csak görögül tanult mindent. Ekkor érintette meg igazán az anyanyelve és annak fontossága. Amikor ezek után Sztrugában folytatta a tanári munkát, közelebb került a Miladinov családhoz, és beleszeretett Dimitrija Miladinov legidősebb lányába, Eliszavetába, akit feleségül is vett. Természetesen ez a közelebbi kapcsolat azt is eredményezte, hogy Dimitrija munkájába is közelebről belelátott, s megértette az anyanyelven történő oktatás fontosságát és maga is makedónul kezdett tanítani a görög helyett. Ohridba visszatérve, még nagyobb intenzitással folytatta ezt a munkát, több helyen is (Belgrádtól Szolunig) figyelemmel kísérve az oktatást.

1880-ban érzett késztetést arra, hogy kiadja a saját folklórirodalmi gyűjtéseit. Plovdivban találkozott a prilepi *Metodija Kuszevvel*⁶⁹, aki megismertette őt bizonyos bolgár körökkel, ahol direkt kapcsolatokat tudott kiépíteni miniszterekkel, vezető beosztásban lévő emberekkel. Szolunban két gimnáziumot nyitottak (egyét fiúknak, egyet pedig lányoknak) szállással együtt, melyekbe egész Macedóniából fogadtak tanulókat. Ezekben az intézményekben Sapkarev volt a fő tanár 1882-1883-ban. Több újságnak, magazinnak is munkatársa volt: úm. *Carigradszki Vesznik*⁷⁰ (Konstantinápolyi Újság), *Gajda*⁷¹ (Duda), *Makedonija*⁷² (Makedónia), *Pravo*⁷³

⁶⁷ Јанакѝ Стрезов (Ohrid, 1819 – Szófia, 1903) („Az idegen szavak és kifejezések szótára” - „Речникот на странски зборови и изрази” – szerzője, mely 5993 lexikai egységet tartalmaz, ebből 2356-nak etimológiai magyarázatát is megadja. 1233 török, 686 görög, 231 francia, 136 latin, 24 arab, 22 héber eredetű, és így tovább).

⁶⁸ Димитар Христов Узунов (Ohrid, 1842 – Kumanovo, 1887. október 9.)

⁶⁹ Методија Кусев később Методија Старозагорски (Prilep, 1838. – Sztara Zagora, 1922. november 1.) metropolita

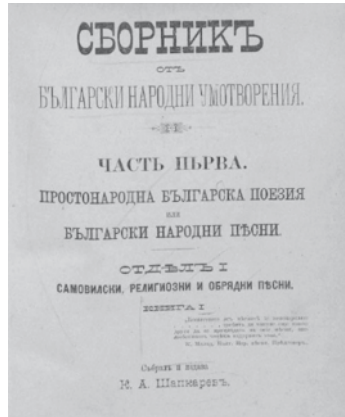
⁷⁰ Цариградски Весник

⁷¹ Гајда

⁷² Македонија

⁷³ Право

(Igazság), *Szavetnik*⁷⁴ (Tanácsadó), *Dunavszi lebed*⁷⁵ (Dunai hattyú), *Balgarszka pcsela*⁷⁶ (Bolgár Méh), stb.

Számos könyvet is írt, időrendi sorrendben a következőket: *Bugarszki bukvar*⁷⁷ (Bolgár olvasókönyv), *Golema bugarszka csitanka vtor. del na „Bugarszki bukvar”*⁷⁸ (Nagy bolgár olvasókönyv. a „Bolgár olvasókönyv” második kiadása), *Kratko opisuvanje na Zemjata za mali deca*⁷⁹ (A Föld rövid leírása kisgyerekeknek), *Kratko szvesteno preraszkazsuvanje na Sztariot i Noviot zavet*⁸⁰ (Az Ó- és az Újszövetség rövid vallásos elmesélése), *Priracsnik na szv. blagovesztuvanje ili zbornik od evangelszkite csitanja*⁸¹ (A szent kinyilatkoztatás kézikönyve avagy az evangéliumi olvasmányok gyűjteménye), *Priracsnik na szv. poszlanija ili zbornik od aposztoleszkite csitanja*⁸² (A szent kiáltványok kézikönyve avagy az apostoli olvasmányok gyűjteménye), *Majcsin jazik*⁸³ (Anyanyelv), *Materijali za opisuvanje na zsvivotot na brakja Miladinovi, Dimitrija i Konsztantina. Szv. pribavuvanje na nesto i za zsvivotot na Nako Sz. Sztanisev*⁸⁴ (Anyagok a Miladinov fivére, Dimitrija és Konsztantin életének leírásához. Némely adat beszerzésével még Nako Sz. Sztanisev életéhez), *Materijali za isztorijata na prerodbata na bugarstinata vo Makedonija od 1854 do 1884 god.*⁸⁵ (Anyagok a bolgárok újjászületése Makedóniában 1854-től 1884-ig történelméhez), *Ruszalii: anticiski i premnogu intereszen bugarszki obicsaj zacsuvan do denesz vo Juzsna Makedonija*⁸⁶ (Ruszalik: ősi és nagyon érdekes bolgár szokás mely a mai napig megőrződött Dél-Makedóniában), *Zbornik od narodni sztariini. Kniga III. Bugarszki*

⁷⁴ Советник

⁷⁵ Дунавски лебед

⁷⁶ Българска пчела

⁷⁷ ШАПКАРЕВ 1866.

⁷⁸ ШАПКАРЕВ 1868. a.

⁷⁹ ШАПКАРЕВ 1868. b.

⁸⁰ ШАПКАРЕВ 1868. c.

⁸¹ ШАПКАРЕВ 1869.

⁸² ШАПКАРЕВ 1870.

⁸³ ШАПКАРЕВ 1874. a.

⁸⁴ ШАПКАРЕВ 1884. b.

⁸⁵ ШАПКАРЕВ 1884. c.

⁸⁶ ШАПКАРЕВ 1884. d.

*narodni prikazni i veruvanja szobral vo Makedonija i izdava K. A. Sapkarev*⁸⁷ (Nemzeti régiségek gyűjteménye. III. könyv Makedóniában gyűjtött bolgár népmesék és hiedelmek, kiadta K. A. Sapkarev).

A *Zbornik* (Gyűjtemény) anyagának háromnegyedét vagy négyötödét Közép- és Nyugat-Macedóniában, az egynegyedét vagy egyötödét pedig Bulgáriában gyűjtötte Sapkarev. A harmincöt évnyi gyűjtőmunkája alatt óriási anyagot rögzített az összes műfajból. A *Zbornik* több mint 2000 oldalnyi anyagot foglal magába. Mintegy 1318 népdalt, 292 mesét, kb. 1500 szólást és közmondást, 400 találós kérdést, 80 férfi és női táncot, sok példát a gyermekfolklórból (korai mondókákat, játékokat) 2000 város-, falu-, hegy-, folyó- és egyéb helynevet, 80 különböző betegség és gyógyszernevet, különböző halfajták, madarak, gabonák, szőlő, fák, füvek, virágok, szelek neveit, népviseletek rövid feliratait (főleg Nyugat-Macedóniából), néhány történelmi legendát, születési-, esküvői-, temetési-, éves- és más különböző szokások leírásait, sőt mintegy 2000 ritkán használt szó jelentését gyűjtötte össze. Ugyanakkor néhány példát említ még a Macedóniában élő nemzetiségek folklórából is: 7 vlah, 6 albán és 2 török mesét. Legnagyobb gondot az okozta, hogy a könyv kiadását ki fogja finanszírozni. Először felmerült az a lehetőség, hogy Oroszországban ki fogják nyomtatni, de a nagy távolság miatt nem tudott odautazni, s a korrektúrát nem akarta senkire sem bízni, így ez megghiúsult. Ezután ő is megkereste *Joszip Juraj Strossmajert* egy hosszú levélben, részletezve a *Zbornik* kiadási helyzetét. De végül egy szófiai magánkiadó nyomtatásában jelent meg a nyolckötetes⁸⁸ mű 1891-1892 és 1894-ben⁸⁹.

A *Zbornik*ban az összegyűjtött anyagot Sapkarev három nagy csoportba rendezte: az első részbe a népdalokat, a második részbe a meséket, találós kérdéseket, szólásokat és közmondásokat, a harmadik részbe pedig a szokásokat, rítusokat, babonákat, viseleteket és nyelvi anyagokat, szótárakat. Mindhárom résznek további alcsoportjai vannak. Az első résznek négy: 1. szamovilszki (tündér/boszorkány), sárkány, és vallásos; 2. rituális dalok; 3. dalok a politikai életből; 4. társadalmi-, családi- és magánéletéről szóló dalok. A második résznek csak egy csoportból áll, ami a mesék. A harmadik résznek két alcsoportja van: 1. szokások, 2. rítusok stb. A következőképpen jelennek meg ezek a könyvekben: az első rész 5 kötetbe van rendezve: I., III., IV., V. és VI.; a második rész 2 kötetbe: VIII. és IX.; a harmadik pedig a VII. kötetbe.

Marko Kosztov Cepenkov⁹⁰

⁸⁷ ШАПКАРЕВ 1885.

⁸⁸ Valójában tízkötetes a mű, de két kötet nem lett publikálva.

⁸⁹ 1891-ben az I. és a VII., 1892-ben a III., IV., V. és VI., 1894-ben pedig a VIII. és a IX. kötetek jelentek meg.

⁹⁰ Марко Костов Цепенков (Prilep, 1829. november 7. – Szófia, 1920. december 29.) Jelenleg az ő nevét viseli Szkopjében a Makedón Néprajzi Intézet (Институт за Фолклор „Марко Цепенков”)

Több évtizeden keresztül nem volt eléggé ismert a makedón irodalomtörténet számára. 1829-ben született Prilepben egy sokgyermekes szegény családban. Önéletrajzából⁹¹ ismerjük, hogy egy évet a jól ismert Hadzsi Pop Konsztantin Dinkovnál⁹² tanult. Apja sokfelé utazott és dolgozott, és magával vitte Markót is, így tanulmányait sok helyen végezte (azt is az akkori lehetőség szerint görögül), valójában meg is kellett szakítania, hogy a szabó szakmát kitanulja és dolgozni tudjon, a családja nehéz anyagi helyzete miatt. 1846-ban apja Sztrugában kapott munkát, s ide is vitte fiát, s itt tudta folytatni az iskolát Naum Hadov iskolájában. Innen apja Kicsevóba küldte Ilcso nevű testvéréhez, akinek egy kis boltja volt a városban, Marko itt kezdett el dolgozni. Amikor apja később meglátogatta, magával is vitte Bitolába (1852-ben), mert akkor épp ott talált magának munkát. Itt sem időztek sokáig, Prilepbe mentek, ahol Marko a jól ismert szabónál, vlah Timionnál kezd el dolgozni szabóként, aki jó barátja volt Dimitrija Miladinovnak. Cepenkov néhány évnyi gyakornoki munka után lett önálló szabó. Cepenkov 1856-57-ben kezdte el gyűjteni folklór alkotásokat, amikor Dimitrija Miladinov volt a tanár Prilepben, mert közvetlen hatással volt rá. Kuzman Sapkarevtől is kapott bátorítást, hogy erre a területre lépjen, s aki rögtön az elején, átadta neki a saját gyűjteménye egy bizonyos részét, a népmeséket. Amikor Marko meglátta Sapkarev publikált gyűjteményét, benne is felébredt a vágy, hogy ő is közzétegye a saját néprajzi gyűjteményét.

Idős korában elvesztette látását a jobb szemére, s később egy közlekedési balesetben az egyik lába megnyomorodott. Ez nagyon nehéz helyzetet teremtett neki a megélhetésében, így komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy nyugdíjat kaphasson. De még e nehéz körülmények között is folytatta az írást. 1896-1911 között tíz versét publikáltak, majd a *Fekete herceg*⁹³ drámát, amelyben kitűnik a kreatív írói vénája, ugyanakkor észrevehető a folklórirodalom hatása is. Egyedül és rendkívüli szegénységben halt meg Szófiában 1920-ban, 91 éves korában.

Nem jelent meg életében az összes általa írt mű, és összegyűjtött folklórirodalmi alkotás. A *Makedonszki narodni umotvorbi*⁹⁴ (*Makedón folklórirodalom*) 10 kötetes gyűjteménye a legnagyobb folklorisztikai gyűjtőmunkája.

Publikációi időrendi sorrendben: *Beleski za makedonszki vojvodi*⁹⁵ (Megjegyzések a makedón vezetőkről), *Mojata peszna*⁹⁶ (Dalom), *Redenjeto na dedo Marko Cepenkov*⁹⁷ (Marko Cepenkov nagypapa rendelete), *Majka Makedonija gi szovetuva szvoite ceda da vosztanat protiv tiranijata na Turcite*⁹⁸ (Makedonija anya tanácsot ad gyermekeinek a törökök zsarnoksága elleni felkelésre), *Crne Vojvoda*⁹⁹ (Fekete herceg), *Makedonszko tazsenje*¹⁰⁰ (Makedón gyász), *Proklamacija na Georgi vojvoda za vosztanija*¹⁰¹ (Georgi vojvoda kiáltványa a felkelésre), *Mircso vojvoda so*

⁹¹ Автобиографија (1958-ban jelent meg a Makedonszki jazik - Македонски јазик - folyóiratban K. Penuslinszki szerkesztésében.

⁹² Хаџи Поп Константин Динков (Varos, kb. 1815. - ? 1895.)

⁹³ Црне Војвода – történelmi dráma 5 felvonásban

⁹⁴ ЦЕПЕНКОВ 1972, I-X.

⁹⁵ ЦЕПЕНКОВ 1895, XII. 81-85.

⁹⁶ ЦЕПЕНКОВ 1896, III. Évf./ 51. sz. V. 28.

⁹⁷ ЦЕПЕНКОВ 1896, III. Évf./ 74. sz. VII. 27.

⁹⁸ ЦЕПЕНКОВ 1899, I. Évf./ 28. sz. II. 12.

⁹⁹ ЦЕПЕНКОВ 1903.

¹⁰⁰ ЦЕПЕНКОВ 1905, I. Évf./ 22. sz. X. 29. 3.

¹⁰¹ ЦЕПЕНКОВ 1906, II. Évf./ 9. sz. VI. 3. 3-4.

*majka si se prosztuva*¹⁰² (Mircso vojvoda az anyjával megbocsájt), *Poziv od majka Makedonija*¹⁰³ (Makedonija anya felhívása), *Autobiografija*¹⁰⁴ (Önéletrajz), *Peszni*¹⁰⁵ (Dalok), *Seszt peszni*¹⁰⁶ (Hat dal) *Crne vojvoda*¹⁰⁷ (Fekete herceg).

A tízkötetes *Makedonszki narodni umotvorbi* gyűjtemény tartalmazza Marko Cepenkov 42 évnyi folklórirodalmi gyűjtőmunkája eredményét. A módszere egyedülálló volt, papírra csak keveset jegyzetelt, az adatközlők által elmondottakat megjegyezte, s aztán otthon vetette papírra kicsit belelopva saját stílusát is. Adatai számszerűleg a következőképpen oszlanak meg: 681 népmese, 170 népdal, 5032 szólás és közmondás, 100 találós kérdés, 389 néphit, 201 álmok és értelmezései, 46 ráolvasás, 67 gyermekjáték, mondókák és több káromkodás, áldások, nyelvtörők, népszokások, rítusok, titkos nyelvre példák, feliratok, foglalkozások, hangszerek, adatok a mindennapi családi életből, személynevek, egyéb nyelvi adatok a régmúlt földművelő ember életéből.

Gyorgyi Pulevszki¹⁰⁸

Rövid irodalmi műfajban alkotó író, lexikográfus, történész és katonai vezető. Pulevszki a szerzője az első makedón nyelvtannak és az első makedón szótárak egyikének. Volt még kőműves, kéményrakó, önkéntes a szerb-török és vezető az orosz-török háborúban, lázadó és vezető Kresznenben a makedón felkelésben, ugyanakkor ambiciózus autodidakta – tankönyvíró,

¹⁰² ЦЕПЕНКОВ 1906, II. Évf./ 10. sz. V. 13. 3-4.

¹⁰³ ЦЕПЕНКОВ 1906, II. Évf./ 21. sz. XII. 28. 4.

¹⁰⁴ ЦЕПЕНКОВ 1958, IX. Évf./1-2. 112-145.

¹⁰⁵ ЦЕПЕНКОВ 1964, 4/28-30.

¹⁰⁶ ЦЕПЕНКОВ 1967, IX. Évf./2. sz. VI.-V. 915-923.

¹⁰⁷ ЦЕПЕНКОВ 1972, XIV. Évf./2. sz. II. 182-215.

¹⁰⁸ Ѓорѓи Пулевски (Galicsnik, 1817. – Szófia, 1893. február 13.) Neve több alakban is ismeretes: Gyorgyo, Gyorgyija, Gyorgye, George – Ѓорѓо, Ѓорѓија, Ѓорѓе, Георге

lexikográfus, nyelvész, történész, költő, makedón folklórirodalom gyűjtője és megjelentetője is egy személyben.

Felmenői a legnagyobb makedón falu, Galicsnik egyik legrégebbi alapító család tagjai. Gjorgji 1817-ben¹⁰⁹ született itt Galicsnikban. Tudjuk róla, hogy már hét éves korában elhagyta szülőfaluját apjával és Vlaskóba¹¹⁰ mentek, Turno-Mogurel¹¹¹ városba, ahol az apja kőművesként dolgozott ott. Itt a kis Pulevszki mesteremberektől és a szakmunkástanulóktól tanult meg írni és olvasni. Tudjuk, hogy több csatában is részt vett saját honfitársaival, mijakokkal¹¹² a belgrádi erőd ostromában¹¹³, amikor a török helyőrség bombázta a várost. Ebben a csatában a saját önkénteseivel egy másik neves makedón is részt vett, a legendás berovói ajdut¹¹⁴ vezető, Iljo Malesevszki apó¹¹⁵. Pulevszki a saját katolikus önkénteseivel kivette részét az orosz-török háborúban (1877-1878) is, a Sipka melletti csatában. A csatában tanúsított tetteiért megkapta világos bronz „Szent György” orosz vitézi érdemrendet.

Románián kívül Pulevszki még Belgrádban is hosszabb ideig tartózkodott, ahol is publikálta két híres szótárát, a *Recsnik od csetiri jazika*¹¹⁶ (Négy nyelvű szótár) (szerb-albán, albán-arnaut¹¹⁷, török, görög) és a *Recsnik ot tri jazika*¹¹⁸ (Három nyelvű szótár) (makedón, albán, török). Később családjával, feleségével és két gyerekével, illetve meggyilkolt nővére gyerekeivel Szófiába költözött, s ott elmerült a gyűjtő és alkotó munkában. Itt publikálta az első makedón forradalmi verset, *Szamovila Makedonszka*¹¹⁹ (Makedón boszorkány) címmel. Továbbá az első kétrészes verseskötetét (saját és népdalokkal) *Makedonszka pesznarka*¹²⁰ (Makedón daloskönyv) címmel. Egy évvel később került nyomtatásba tankönyvének első része, a *Szlognica recsovszka*¹²¹ (Szótárgoló olvasó), mely az első nyomtatásban megjelent makedón nyelvtankönyv. Majd ezt követően a saját makedón nyelvtankönyve látott napvilágot, mely a *Szlavjanszko-makedonszka opsta isztorija*¹²² (Szláv-makedón általános történelem) címet kapta. Mint a *Lozarik*¹²³ („bortermelők”) elődje és kortársa Szófiában 1888-ban megalapította az első ismert irodalmi társaságot, *Szlavjanszkomakedonszka knizsevna družina*¹²⁴ (Szláv-makedón irodalmi társaság) néven.

¹⁰⁹ Más információ szerint 1838-ban.

¹¹⁰ Románia

¹¹¹ Turnu Măgurele

¹¹² Az egyik szláv makedón törzs, Galicsnik környékén élnek.

¹¹³ 1862-ben

¹¹⁴ Felkelő, betyár.

¹¹⁵ Дедо Иљо Малешевски (Berovo, 1822. május 28. – Kjusztendil, 1898. április 17.)

¹¹⁶ ПУЛЕВСКИ 1873.

¹¹⁷ Az albán archaikus elnevezése.

¹¹⁸ ПУЛЕВСКИ 1875.

¹¹⁹ ПУЛЕВСКИ 1878.

¹²⁰ ПУЛЕВСКИ 1879.

¹²¹ ПУЛЕВСКИ 1880.

¹²² ПУЛЕВСКИ 1892.

¹²³ Лозари – A Lozarik, a Loza („szőlőtőke”) magazint kiadó társaság tagjai (úm. Petar Pop Arszo, Goce Delcsev, Dame Gruev, Gjorcse Petrov, Krszte Petkov Miszirkov, Vojdan Csernodrinszki, Hriszto Matov, Ivan Hadzsi Nikolov, Gjorgji Balaszce, Dimitar Mircsev és mások)

¹²⁴ Славјанскомакедонска книжевна дружина

Panajot Gyinoszki¹²⁵

A harmadik híres folklorista Galicsnik faluból Partenija Zografszki és Gyorgyi Pulevszki mellett. 1842-ben született Galicsnikban, festő, néprajzkutató, folklorista és lexikográfus volt. Festészeti tanulmányait a híres galicsniki festőnél, Gyurcsin Frckovszkinál¹²⁶ sajátította el. A családjukban ő volt a legidősebb fiúgyerek, Vaszil, Teofil és Alekszo mellett, akik szintén ismert festők, ikonfestők voltak. Apja, Krszte Gyinoszki tanár, anyja, a lazaropolei Katerina Veljanova Pejcsinoszka, tanult nő lévén előfizetője volt az akkori szlovén nyelvű újságnak. Alapfokú tanulmányait apjánál végezte - aki hosszú éveken át oktatott a mijaki falvakban -, majd Debarban, Tetovóban és a Szveti Jovan Bigorszki kolostor iskolájában tanult tovább. Tizennégy éves korától kezdett el festőként dolgozni több helyen is Macedóniában és Bulgáriában. Amikor Karlovóban dolgozott egy balesetben megsérül a bokája, mely sokáig ágyhoz kötötte, teljes három évbe telt a felgyógyulása. Ugyan meggyógyult, de nyomorék maradt, csak mankóval tudott járni ezután. A sérülés miatt kénytelen volt visszatérni szülőfalujába. Mivel fizikai munkát nem végezhetett, nagyon sok könyvet olvasott és ekkor kezdett el foglalkozni könyvírással, folklórirodalmi alkotások, szokások lejegyzésével, és a szótára írásával stb. Mivel számos folklóralkotást gyűjtött össze és hasonló egészségügyi problémája volt, mint Vuk Karadzicsnak, ezért úgy is nevezték őt, hogy a *mijak Vuk Karadzics*. Galicsnik és Debar környéke népszokásait írta le. 1881-ben az egész család Vranjébe költözött, mely akkoriban már felszabadult a török fennhatóság alól, egy szerbiai határ menti város volt Szerbia és a Török Birodalom határán. A költözés egyik oka az volt, hogy testvérei egy veszekedésben megöltek egy arnautot¹²⁷ és féltek a bosszútól, de gazdasági oka is volt a költözésnek. Akkoriban itt már egy egész kis makedón emigráns közösség élt. Panajot szeretett volna visszatérni szülőföldjére, de ez a vágya nem valósult meg, mert fiatalon 45 éves korában, hirtelen meghalt kanyaróban. Nem sokkal később szülei is meghaltak. Testvérei Ilarion püspök meghívására Crna Gorába költöztek, ahol Teofil és Vaszil különböző templomokban dolgoztak az ikonosztázok elkészítésén. Legkisebb testvére, Alekszo elsajátította a fényképészetet. Ő adta oda a crna gorai orosz konzulnak, Pavel A. Rovinszkinak¹²⁸ bátyja, Panajot írásait, összegyűjtött anyagait, aki részletekben megjelentette azokat a petrogradi *Zsivaja sztarina*¹²⁹ (Régi élet) folyóiratban 1899-1905 között a X.-XIV. lapszámokban.

¹²⁵ Панајот Ѓиноски (Galicsnik, 1842. – Vranje, 1886. augusztus 8.)

¹²⁶ Ѓурчин Фрчковски (Galicsnik, ? - ?)

¹²⁷ ti. albánt

¹²⁸ Павел Аполонович Ровински (Guszjovka, Oroszország, 1831. február 22. – Petrograg, 1916. január 28.) orosz történész, szlavista, néprajzkutató, geográfus.

¹²⁹ Живая старина – ez egy orosz néprajzi folyóirat 1890-től jelenik meg

Legjelentősebb munkái: *Mijacski recsnik*¹³⁰ (Mijaki szótár) és a *Zbornikot so narodni umotvorbi od Mijacsijata*¹³¹ (Mijaki folklóralkotások gyűjteménye). S kisebb, de gyönyörű kalligrafikus műve az *Erminija*¹³², mely makedón nyelvi és egyházi-szláv szövegeket tartalmaz. Apjával fordította „mijak nyelvre” görögből és írta újra 1867 szeptemberében, ezzel ez volt az *Erminija* harmadik másolata. (az első másolatot és fordítást a szveta gorai¹³³ szerzetes festő Ilarion¹³⁴ készítette, a másodikat 1818-ban a pilepi tanár, Hriszto Hadzsi Konsztantinovics). A *Mijacski recsnik* rendkívül értékes kézzel írott lexikográfiai anyag, kb. 20000 szót tartalmaz és ugyanakkor a neves akadémikus Haralampie Polenakovics¹³⁵ szerint a modern irodalomtörténeti tudomány megalapítója, mivel ez az első makedón dialektológiai szótár. A teljes mű nem került nyomtatásba Gyinoszki váratlan korai halála miatt. Viszont ebből a kiváló szerb nyelvész és akadémikus Alekszandar Belics¹³⁶ kb. 300 lexikai kifejezést publikált¹³⁷. Sajnálatos tény, hogy Panajot rendkívül értékes kézírata a 2. világháborúban elveszett vagy megsemmisült. A *Zbornik*ba 322 mijak népdalt gyűjtött össze, de ez se került teljes mértékben publikálásra. Ebből Rovinszki 132 népdalt publikált a már említett petrogradi *Zsivaja sztarina* folyóiratban, de 190 kiadatlan maradt. (Nincs tudomásom még arról, hogy a későbbiekben mi lett ezek sorsa. – szerző). Panajot a *Zbornik* népdalait a következő csoportokba osztályozta: hétköznapi-, szomorú-, tréfás-, nehéz-, gyógyító-, rituális- (esküvői-, karácsonyi- vagy téli-, lazarszki-, húsvéti-, szent jovani-), betyár- és haramia népdalok csoportjaiba.

Gyakorlatilag a folklórirodalmi és néprajzi anyagok gyűjtőmunkájának első nagy hulláma a fent említett kiváló folkloristák munkájával az 1900-as évek elejére már óriási anyaggal rendelkeztek a makedón tudósok. Az általuk lejegyzett és publikált anyagból fogok én is példákat válogatni, s azokat megkísérlem magyar nyelvre fordítani a disszertációmhoz.

¹³⁰ Мијачки речник

¹³¹ Зборникот со народни умотворби од Мијачијата

¹³² Ерминија – a könyv görög eredetű, és átfogó ismereteket ad a teljes festészeti technikáról és ikonfestészetről.

¹³³ Athosz félszigeti

¹³⁴ Митрополит Иларион Макариополски (1812. – 1875. június 4.)

¹³⁵ Харалампие Поленаковиќ (Gosztivar, 1909. január 30. – Szkopje, 1984. február 15.) irodalomtörténész professzor, a MANU tagja. - Харалампие Поленаковиќ: „Панаяот К. Ѓиноски - недоволно познатиот зограф, етнограф, фолклорист, граматичар и лексикограф” [„Panajot K. Gyinoszki – a nem eléggé ismert festő, néprajzkutató, folklorista, nyelvész és lexikográfus”], Nova Makedonija, Szkopje, 1965. október 13.

¹³⁶ Александар Белиќ (Belgrád, 1876. augusztus 2. – Belgrád, 1960. február 26.) makedonista, nyelvész, professzor, a SANU tagja.

¹³⁷ БЕЛИЌ 1935, VII/72.

Bibliográfia

ASSMANN, Jan. 2004. A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz Könyvkiadó. Budapest.

Makedón nyelvű irodalom cirill ábécérendben

БЕЛИЌ, Александар. 1935. „Галички дијалектат.” (Galicski dijalektat) [Galicsi nyelvjárás]: Српски дијалектолошки зборник (Sziropszki dijalektoloski zbornik) [Szerb nyelvjárási gyűjtemény] Belgrád. VII/72.

БЕРКОВИЌ, Стефан. 1860. Народне песме Македонски бугара. (Narodne peszme Makedonszki bugara) Belgrád.

ЗОГРАФСКИ, Анатолија. 1858. Мисли за Болгарскиот јазик (Miszli za Bolgarszkiot jazik) (január 1-től jelent meg több részletben). Carigrad.

ИКОНОМОВ, Васил Апостолов. 1893. Сборник от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македония) (Szbornik ot sztaro-narodni peszni i obicsai v Debarszko i Kicsevszko – Zapadna Makedonija) Szófia.

ИКОНОМОВ, Васил Апостолов. 1895. Сборник от старо-народни умотворения из дебърско, кичевско и охридско (Szbornik ot sztaro-narodni umotvorenija iz debarszko, kicsevszko i ohridszko) Szolun.

КАРАЦИЋ, Вук Стефановић. 1822. Додаток к санктпетербургским сравнительним рјеченицима свију језика и наречија, с особитим огледима бугарског језика. (Dodatok k szanktpeterburgszkim szravniteljnim rjecsenicima szviju jezika i narecseija, sz oszobitim oglecima bugarszskog jezika) Belgrád.

МИЛАДИНОВ, Димитрија – МИЛАДИНОВ, Константин. 1861. Зборник на народни песни. (Zbornik na narodni peszni) Zágráb.

МИЛАДИНОВ, Димитрија. 1860. Цариградски весник (Carigradszki veszник). Carigrad február 28.

ПОЛЕНАКОВИЌ, Харалампие. 1965. Панајот К. Ѓиноски - недоволно познатиот зограф, етнограф, фолклорист, граматичар и лексикограф. (Panajot K. Gyinoszki – nedovolno poznatiot zograf, etnograf, folkloriszt, gramaticsar i lekszikograf) Nova Makedonija. Szkopje.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1873. Речник од четири јазика. (Recsник od csetiri jazika) Belgrád.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1875. Речник от три јазика. (Recsник ot tri jazika) Belgrád.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1878. Самовила Македонска. (Szamovila Makedonszka) Belgrád.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1879. Македонска песнарка. (Makedonszka pesznarka) Belgrád.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1880. Слогница речовска. (Szlognica recsovszka) Belgrád.

ПУЛЕВСКИ, Ѓорѓи. 1892. Славјанско-македонска општа историја. (Szlavjanszko-makedonszka opsta isztorija) Belgrád.

Д-р. САЗДОВ, Томе. 1997. Усна народна книжевност (Uzna narodna knizsevnoszt) Nova Makedonija. Szkopje.

- СТОИЛЛОВ, Антон Поп. 1894. Сборник од български народни умотворения, I., Битови песни. (Szbornik od balgarszki narodni umotvorenija, I., Bitovi peszni) Szófia.
- ТАХОВ, Наум. 1895. Сборник от македонски български народни песни (Szbornik ot makedonszki balgarszki narodni peszni) Szófia.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1895. „Белешки за македонските војводи.” (Beleski za makedonszkite vojvodi): Сборник за народни умотворения, наука и книжина. (Szbornik za narodni umotvorenija, nauka i knizsina) Szófia. XII. könyv. 81-85.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1896. „Моита песна.” (Moita peszna): Глас македонски (Glasz makedonszki). Szófia. III. Évf./ 51. sz. V. 28.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1896. „Нареждане на Дедо Марко Цепенков.” (Narezsdanie na Dedo Marko Cepenkov): Глас македонски (Glasz makedonszki). Szófia. III. Évf./ 74. sz. VII. 27.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1899. „Маика Македония съвета своите чада да възстанат против тиранията на Турците.” (Maika makedonija szoveta szvoite csada da vozsztanat protiv tiranijata na Turcite): Авсгономия. (Avszgonomija). Szófia. I. Évf./ 28. sz. II. 12.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1903. „Църне воивода.” (Corne Voivoda): Ав.Пономна Македония. (AV. Ponomna Makedonija) Szófia.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1905. „Македонско тажениње.” (Makedonszko tazseninje): Дебър. (Debar) Szófia. I. Évf./ 22. sz. X. 29. 3.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1906. „Прокламация на Георги воивода за въстание.” (Proklamacija na Georgi voivoda za vosztanie): Дебър (Debar) Szófia. II. Évf./ 9. sz. VI. 3. 3-4.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1906. „Мирчо воивода с маика си се прощава.” (Mircso voivoda sz maika szi sze proshava): Дебър (Debar) Szófia. II. Évf./ 10. sz. V. 13. 3-4.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1906. „Позив от маика Македония.” (Poziv ot maika Makedonija): Дебър (Debar) Szófia. II. Évf./ 21. sz. XII. 28. 4.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1958. „Автобиографија.” (Avtobiografija): Македонски јазик. (Makedonszki jazik) Szkopje. IX. Évf./1-2. 112-145.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1964. „Песни.” (Peszni): Културен живот. (Kulturen zsvot) Szkopje. 4./28-30.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1967. „Шест песни.” (Seszt peszni): Разглед. (Razgledi) Szkopje. IX. Évf./2. sz. VI.-V. 915-923.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1972. „Црне војвода.” (Crne Vojvoda): Разглед. (Razgledi) Szkopje. XIV. Évf./2. sz. II. 182-215.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. 1972. Македонски народни умотворби. (Makedonszki narodni umotvorbi) Szkopje. I-X.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко Костов. Önéletrajza: <http://www.promacedonia.org/bmark/cepenkov/bio/cepenkov.html>
- ШАПКАРЕВ, Кузман Анастасов. 1866. Българский буквар. (Balgarszkij bukvar)

Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1868. Голема българска читанка, втора част на „Българский буквар”. (Golema balgarszka csitanka, vtorá csaszt na „Balgarszkij bukvar”) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1868. Кратко земјеописание за малички деца. (Kratko zemjeopiszanie za malicski detca) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1868. Кратка свята повестница от ветхий и новий завет. (Kratka szvjashтена povesztница ot vethij i novij zavet) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1869. Наръчно св. благовествование или сбор от евангелските чтения. (Narocsno szv. blagovesztovanie ili szbor ot evangeliszkite cstenija) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1870. Наръчний св. посланичник или сбор от апостолските чтения. (Narocsnij szv. poszlanicsnik ili szbor ot aposztolszkite cstenija) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1874. Майчин язык. (Majcsin jazik) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1884. Материали за животоописанието на братя Миладинови, Димитрия и Константина. С прибавление нещо и за живота на Нака С. Станишев. (Materijali za zsvotoopiszaniето na bratja Miladinovi, Dimitrija i Konsztantina. Szo pribavlenie nesho i za zsvota na Naka Sz. Sztanisev) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1884. Материали за историята на възраждането българщината в Македония от 1854 до 1884 год. (Materijali za isztorijata na vozrazsdaniето balgarshinata v Makedonija ot 1854 do 1884 god.) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1884. Русалии: дивен и тврд интересен българский обичай запазен и до днес в Южна Македония. (Ruszalii: dreven i tvrde intereszen balgarszkij obicsaj zapazen i do dnesz v Juzsna Makedonija) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1885. Сборникъ отъ народни старини. Книга III. Български Народни Приказки и Верования събралъ въ Македония и издава К. А. Шапкаревъ. (Szbornoiko oto narodni sztarini. Kniga III. Balgarszki Narodni Prikaszki i Verovanija szobralo vo Makedonija i izdava K. A. Sapkarevo) Szófia.

ШАПКАРЕН, Кузман Анастасов. 1891-1894. Сборникъ отъ български народни умотворения. (Szbornoiko oto balgarszki narodni umotvorenija) Szófia. <https://mk.wikisource.org/>